

TELEGDI ZSIGMOND MŰVEI

SIMON ZSOLT

Telegdi Zsigmond: Opera omnia, I-II.

Szerk. Jeremiás Éva

Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete –

Akadémiai Kiadó, Piliscsaba–Budapest,

2006. XXIV + 712 és XXII + 458 old., á. n.

(Acta et Studia IV.)

Az Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete az Akadémiai Kiadóval közösen nemrégiben jelentette meg Telegdi Zsigmond (1909–1994) iranista és nyelvész összegyűjtött dolgozatait két kötetben: az első az idegen nyelvű, a második a magyar

1 ■ Természetesen számos átfedéssel, mivel több dolgozat is először vagy egy korábbi formájában magyarul jelent meg. Az eredeti kiadások adatai a tanulmányok első oldalának fejlécén olvashatók, nem mindig következetes idézési gyakorlat szerint.

2 ■ *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Tankönyvkiadó, Bp., 1977, amely 1995-ig még hat kiadást ért meg. Tankönyvként való felváltására csak nemrég jelent meg egy új kötet (Kálmán László – Trón Viktor: *Bevezetés a nyelvtudományba*. Tinta, Bp., 2007²). E jegyzet előfutára volt a szintén részben Telegdi által írt – s szintén több kiadást megért – *Bevezetés a nyelvtudományba*. I-II. Tankönyvkiadó, Bp., 1961–1964.

3 ■ *MTA I. Osztályának Közleményei*, 2 (1952) 338–342 = II. köt. 93–99. old.

4 ■ Nyelvünk új korszakának küszöbén. *Magyar Nyelvőr*, 74 (1950) 66–78. old. és a – politikai indíttatású – önkritika: Egy hibás cikkről. *Magyar Nyelvőr*, 75 (1951) 101–106. old. Az egyéb kimaradásokhoz vö. még I. köt. XXIII. és II. köt. XXII. old. A szerkesztő által „meg nem talált” két Telegdi-dolgozat (Bemerkungen zu einer neuen Konzeption der Grammatik. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Klasse*, 12 [1963] 965–970. old.; On the Connections of Linguistics and Language Teaching. *Modern Language Teaching*, 11 [1974] 23–32. old.) megtalálható pl. az MTA Könyvtárban. Utóbbi esetén magyarázatul szolgálhat, hogy az itthoni katalógusok a folyóiratot a cím magyar fordításával (*Modern nyelvtanítás*) veszik fel. Köszönetem fejezem ki Bodnár M. Istvánnak, aki felhívta figyelmemre a Telegdi-tanulmány itthoni meglétére.

5 ■ Különösen mivel még a legutolsó Telegdi-bibliográfia (*Acta Orientalia*, 48 [1995] 9–14. old., sok nyomdahiabával újraközölve *Nyelvtudományi Közlemények*, 95 [1996–1997] 7–12. old.) is hiányos, amint erre a szerkesztő is utal (I. köt. XXIII. és II. köt. XXII. old.).

6 ■ *Szöveggyűjtemény az általános nyelvészet tanulmányozásához*. Tankönyvkiadó, Bp., 1968, majd több kiadás.

7 ■ Jól kifejezi ezt többek között, hogy a *Festschriftjén* (*Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, 15 [1994]) túl halála után három magyar szakfolyóirat is emlékének szentelte egy-egy kötetét (*Acta Orientalia*, 48/1–2 [1995]; *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, 18 [1997] és *Nyelvtudományi Közlemények*, 95 [1996–1997]). Ez utóbbiban jelent meg egyébként Szépe György szubjektív hangvételű, de figyelemre méltó életrajzi írása Telegdiről: Telegdi Zsigmond boldogságos emlékezete. 201–207. old.).

nyelvű írásokat tartalmazza.¹ A köteteket Telegdi alapos életrajza vezeti be, amely a szerkesztőnek, egykori tanítványának, Jeremiás Évának, az ELTE BTK iranisztikai tanszékvezetőjének munkája, s egy-egy hasznos, csak néhány következetlenséggel, illetve sajtóhibával rendelkező mutató zárja. Természetesen nem szerepel Telegdi általános nyelvészeti egyetemi jegyzete² és két, ötvenes évekbeli, politikainak tekinthető, marrista írása (átmenetet képvisel a kötetbe felvett *A kevert nyelvrendszer kérdéséhez* című írás,³ amely a szabatos nyelvészeti elemzés mellett sajátos nézeteket is képvisel a nyelvvaltozatok és a társadalmi fejlődés viszonyáról).⁴ Ami hiányolható, az egy teljes Telegdi-bibliográfia,⁵ hiszen Telegdi szerkesztett több tanulmánykötetet, egy neves szöveggyűjteményt⁶ s emellett Platon *Lakomája* ma használatos magyar fordításának alapja is tőle származik (mindez nagyrészt azért kiderül az életrajzból).

Noha a tudományos ismeretek bővülése következtében igen ritka, hogy egy kutató egész életműve maradandó értéket alkosson, s így majdan minden munkáját újra kiadják, Telegdi Zsigmond munkássága, még ha itthon a szűk szakmai körökön túl nem kifejezetten ismert is, a ritka kivételek közé tartozik.⁷ Bár látszólag nem volt kifejezetten termékeny tudós – alig több mint három tucat tanulmányáról beszélhetünk, bár van köztük szokatlanul hosszú, sőt könyv terjedelmű is –, a mennyiségnél jóval többet árul el az, hogy számos munkája máig hivatkozási alap a nemzetközi iranisztikában és a magyar iranista-, illetve nyelvészférfisben is.

Telegdi a budapesti rabbiképzőben és az ELTE elődjén végezte tanulmányait (a numerus clausus rendelkezései miatt csak az előbbi hallgatójaként nyílt arra lehetősége, hogy az utóbbin a keretszámokon felül végezhesen tanulmányokat), melyeket többéves boroszlói, illetve párizsi tanulmányokkal egészített ki: sémi, iráni és török nyelvészetet, valamint filológiát hallgatott kora neves professzorainál. Különösen hatott rá a párizsi Marcel Cohen, a neves etiopista. Érdemes megjegyezni, hogy érdeklődése külföldi tanulmányútjain fordult az iráni nyelvek, illetve a nyelvészet története felé, melyek később munkásságának fő vonulatait alkották. Tanulmányai befejeztével kutatói ösztöndíjából és magánórákból tartotta fenn magát. Kutatói pályájának ebben az első szakaszában elsősorban a középíráni nyelvekkel (középperzsával, párhussal, szogddal) és sémi filológiával foglalko-

zott.⁸ A vészkorszak megpróbáltatásai, majd a kialakuló új politikai rendbe való beilleszkedés nehézségei miatt 1940–1950 között semmit sem publikált. Az 1950-es év azonban sok szempontból fordulópontra. Ettől kezdve tanulmányaiban egy megújult Telegdi-vel találkozunk, akit 1952-es egyetemi docensi pályázatában megjelölt kutatási területei jellemzőnek a legfontosabbak: a perzsa filológia és az általános nyelvtudomány (s ehhez kapcsolódóan a marxizmus és nyelvészet viszonya). Ennek megfelelően a hetvenes évek elejéig publikált dolgozatainak középpontjában az újperzsa nyelv problémái állnak, mind történeti, mind leíró szempontból. Az általánosabb problémák mellett (a klitikumok;⁹ megkülönböztethetők-e a főnevek és a melléknevek¹⁰) elsősorban két kérdés foglalkoztatta: az újperzsa nyelv egy jellegzetes vonása, az úgynevezett összetett igék (vagy az ő kifejezésével: igei szólások);¹¹ illetve az újperzsa névszói összetételek, melyeket az újperzsával rendkívül szorosan rokon – de e ponton épp eltérő – tadzsikban is vizsgált. Ez utóbbi kérdésre érdemes röviden (és leegyszerűsítve) kitérni, mivel jól illusztrálja Telegdi munkamódszerét.¹²

Az újperzsában igen produktívak az indoeurópai eredetű, úgynevezett *bahuvrīhi* (birtokos névszói) összetételek, például *tangdel* 'szomorú' (szó szerint 'szorult szívű').¹³ Ennek létezik egy megfordított változata is (*deltang* 'ua.').¹⁴ amit hagyományosan „fordított *bahuvrīhi*”-nek nevezett el a kutatás. Ám, amint Telegdi rámutat, a két szerkezet nem azonos. Az első esetben a melléknév főnévvel (*širdel* 'bátor', szó szerint 'oroszlánszívű') vagy számnévvvel is kicserélhető (*dodel* 'csalfa', szó szerint 'kétszívű'); a második esetben viszont a melléknévet csak előljárós szerkezettel (*čāšmberāh* 'várakozó', szó szerint 'szem az útra') vagy befejezett melléknévi igenévvvel (*rangparide* 'sápadt', szó szerint 'szín + elszállt') lehet felváltani. E módosított összetételekben azonban az összetevők sorrendje már nem fordítható meg, azaz valójában a *deltang* ~ *tangdel* sem egymás megfordítása. A *deltang* típus további elemzése rávilágít, hogy itt nem „megfordításról” van szó, mivel a két jelző mögött más-más szerkezet húzódik meg. Ugyanis az igenes formák, noha azonos képzésűnek tűnnek (főnév és egy befejezett melléknévi igenév) valójában három, jól elkülöníthető típusra oszlanak: a *rangparide*, ahol a *rang* 'szín' szó az igenév igéjének alánya (a színe elszállt), a *rangbāxte* 'színehagyott', ahol a *rang* az ige tárgya (elhagyta a színét) és a *rangkarde* 'festett', ahol a *rang* egy összetett ige (itt: *rang kardan* 'festeni', szó szerint 'szín + csinálni') első fele. Telegdi magyarázata szerint a beszédhelyzetben a hallgató azért tudja megkülönböztetni e látszólag azonos szerkezeteket, mert valójában nominalizált mondatokról van szó, melyek struktúrája jelentősen eltér: a *surat-e rangparide* 'sápadt arc' „kibontása” a *surat-i ke rang-aš paride ast* 'arc, amelynek elszállt a színe' (figyeljük meg a magyar fordításban a birtokon megjelenő -e elemmel azonos jelentésű perzsa -aš enklitikus bir-

tokos névmást); *dar-e rangbāxte* 'színehagyott kapu' azaz *dar-i ke rang-aš-rā bāxte ast* 'kapu, mely elvesztette színét' s *toxm-e-morǰ-e rangkarde* 'festett tojás', azaz *toxm-e-morǰ-i ke Homā rang karde ast* 'tojás, melyet Homā festett'. A fentebb tárgyalt *deltang* típus a *rangparide*-osztállyal azonos (vö. *pir-i ke del-aš tang ast* 'öregember, akinek szorult a szíve'), ami ismét rávi-

8 ■ Lásd például az Essai sur la phonétique des emprunts iraniens en araméen talmudique. *Journal Asiatique*, 226 (1935) 177–256. old. = I. köt. 3–59. old. (magyarul: *A talmudi irodalom iráni kölcsönszavainak hangtana*. Magánkiadás, Bp., 1933 = II. köt. 1–47. old.); Notes sur la grammaire du sogdien chrétien. *Journal Asiatique*, 230 (1938) 205–233. old. = I. 100–120. old.; A sémi írás útja a Földközi-tengertől a Csendes-óceánig. *Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyve*. 1937. Bp., 200–227. old. = II. köt. 48–63. old.; A kazárok és a zsidóság. *Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyve*. 1940. Bp., 247–287. old. = II. köt. 67–92. old.

9 ■ Zur Morphologie des Neupersischen. *Acta Orientalia*, 12 (1961) 183–199. old. = I. köt. 306–323. old.

10 ■ Zur Unterscheidung von Substantiv und Adjektiv im Neupersischen. *Acta Orientalia*, 15 (1962) 325–336. old. = I. köt. 324–335. old.

11 ■ Lásd különösen Nature et fonction des périphrases verbales dites «verbes composés» en persan. *Acta Orientalia*, 1 (1950) 315–338. old. = I. köt. 123–144. old.; Beiträge zur historischen Grammatik des Neupersischen I. Über die Partikelkomposition im Neupersischen. *Acta Linguistica*, 5 (1955) 67–183. old. = I. köt. 145–263. old.

12 ■ A következőkhöz lásd Über einen Fall von struktureller Homonymie im Persischen. Die Komposita des Typus Sb. + Part. Prät. *Acta Linguistica*, 14 (1964) 237–261. old. = I. köt. 350–375. old.; Az összetételek vizsgálatához. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, 3 (1965) 203–212. old. = II. köt. 204–214. old.

13 ■ A perzsa és tadzsik adatok átírása során Telegdi gyakorlatát követtem, attól eltekintve, hogy nem tettem különbséget az azonos fonémákat kifejező, de eltérő grafémák között, és a megértéshez szükséges mértékben kötőjellel választottam el a fontosabb morfémákat.

14 ■ A következőkhöz vö. Török nyelvi hatás a tadzsikban. *Nyelvtudományi Közlemények*, 73 (1971) 208–216. old. = II. köt. 278–288. old., részletesebben, tadzsik dialektológiával kibővíve: La construction *abruī mahoyaš daroz* en tadjik. In: Mary Boyce – Ilya Gershevitch (eds.): *W. B. Henning Memorial Volume*. Asia Major Library – Lund Humphries, London, 1970. 427–446. old. = I. köt. 437–458. old.

15 ■ Az összetételek vizsgálatához uo. II. 207. old.

16 ■ Lásd A nyelvtudományi meg hasonlításról. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, 1 (1963) 295–305. old. = II. köt. 191–203. old., kül. 197–203. old. (németül: Über die Entzweigung der Sprachwissenschaft. *Acta Linguistica*, 12 [1962] 95–108. old. = I. köt. 336–349. old., kül. 343–349. old.); Nominalizáció és történelem. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, 4 (1966) 189–197. old. = II. köt. 215–225. old., kül. 229–225. old.

17 ■ Legjobb tudomásom szerint a két kutató nem ismerte közelebbről egymást: Szemerényi önéletrésztében (*Summing up a life. Autobiographie und Schriftenverzeichnis*. Hochschul, Freiburg i. Br. 1992), melyben részletesen taglalja emigrációja előtti éveit, illetve magyarországi kapcsolatait, nem említi őt.

18 ■ Szemerényi: *i. m.* 17–19. old.

19 ■ A nyelvtudomány újabb fejlődéseinek egyes kérdéseiről. *MTA I. Osztályának Közleményei*, 18 (1961) 11–27. old. = II. köt. 131–148. old. (németül: Über die jüngere Entwicklung der Sprachwissenschaft. *Acta Linguistica*, 11 [1961] 233–254. old., a kötetből kimaradt), összefoglalóan: A nyelvtudomány újabb fejlődéséről. *Magyar Tudomány*, 4 (1961) 221–228. old. = II. 149–158. old. Vö. még Struktur und Geschichte: zur Auffassung ihres Verhältnisses in der Sprachwissenschaft. *Acta Linguistica*, 17 (1967) 223–243. old. = I. köt. 390–412. old.; Egy fordulópontra a grammatika történetében: a hagyományos nyelvtan bírálatára és megújításának programjára Saussure előadásaiiban. In: uő (szerk.): *Hagyományos nyelvtan – modern nyelvészet*. Tankönyvkiadó, Bp., 1972. 7–31. old. = II. köt. 314–338. old.

lágít arra, hogy itt nem fordított *bahuvrīhī*-ről van szó.

Telegdi levezetésének helyességét látványosan bizonyítja a modern perzsához rendkívül közel álló tadzsik, ahol is ez a nominalizáció, amint azt több dolgozatában is tárgyalta,¹⁴ nem zajlik le teljesen. Nézzük például az *abrū-i mūhoy-aš daroz* 'hosszú szálú szemöldök (*abrū*)' kifejezést. Ha a nominalizáció szabálya azonos lenne az újperzsáéval, a tadzsik kifejezésben vagy **mūdaroznak* vagy **mū(ho)-i daroznak* kellene állnia, itt viszont „bennmaradt” a fentebb már megismert *-aš* birtokos személyrag (amely értelemszerűen egyeztetve van a birtokossal, lásd *odamon-i rang-u rū-yašon zab-zard* 'emberek, akiknek arca sárga a vértelenségtől'), ami szinkrón szinten csak azzal magyarázható, hogy a nominalizáció alapjául szolgáló mondatból visszamaradt elem. Telegdi végezetül azt is bizonyítja, hogy diakrón szempontból ez a tadzsikban megfigyelhető számos üzég hatás egyike.

E dolgozatok közös jellemzője a kibontakozó modern nyelvészet és így idővel Noam Chomsky eredményeinek hasznosítása, vagy ahogy ő fogalmazta meg épp a fenti fejtegetések bevezetésében, teljes egészében még ma sem indokolt optimizmussal: „Talán felesleges megjegyznem, hogy a következő fejtegetések [...] jelentős mértékben támaszkodnak N. Chomsky [...] tanulmányaira.”¹⁵ Ugyanis Telegdi pályatársával, az indogermanista Szemerényi Osvalddal együtt a történeti nyelvészek azon csoportjához tartozott, akik úgy vélték, hogy az elméleti nyelvészet vívmányai sikerrel hasznosíthatók saját szűkebb területükön is (az más kérdés, hogy Telegdi életművére ez az álláspont jóval nagyobb hatást gyakorolt, mint Szemerényiére. Telegdi egyébként kísérletezett is a két tudományág összehangolásával a transzformációs-generatív grammatika keretein belül, sikertelenül¹⁶). Szemerényivel amúgy is több figyelemre méltó közös vonásuk volt, például a kezdeti hettitológiai érdeklődésen túl (lásd lentebb) a nyelvtudomány története, valamint a mo-

dern nyelvészet eredményei iránti fogékonyság, nem is beszélve Szemerényi számos, iráni nyelvészettel foglalkozó dolgozatáról.¹⁷ A legnagyobb különbség kettejük között azonban az volt – s ennek máig ható következményei lettek a magyar tudományosságban és a felsőoktatásban –, hogy noha mindketten szimpatizáltak az 1947-ben itthon kialakuló rendszerrel, Szemerényi egy új világháborútól való félelmében emigrált,¹⁸ míg Telegdi itthon maradt. E döntésel

mindketten jó néhány évre saját tudományos munkájukat megnehezítő helyzetbe kerültek: Szemerényit és az általa művelt indogermanisztikát Angliában (emigrációjának első helyén) sokszor övezte értetlenség; Telegdinek pedig a kialakult új rendszer hivatalnokaival kellett elkeserítő küzdelmet vívnia (részletesen lásd az életrajzában: I. köt. XII–XIII. old., illetve II. köt. XII–XIII. old.). Ám e döntésük nem kizárólag saját pályafutásukat szabta meg (e kezdeti nehézségek ellenére mindketten tudományáguk szaktekintélyévé léptek elő), hanem a magyar tudomány és felsőoktatás történetére is komoly hatást gyakoroltak. Szemerényi távozásával ugyanis itthon Csipkerózsika-álomba merült az indogermanisztika, és csirájában elhalt az általa oly lelkesen művelt hettitológia. Telegdit viszont 1950-ben a MTA frissen

kialakított Nyelvtudományi Intézetének igazgatójává nevezték ki (1951-től ugyanott osztályvezető), s így lehetősége nyílt az Általános Nyelvészeti és Fonetikai Tanszék (1959), majd ennek vezetőjeként az általános és alkalmazott nyelvészet szak (1964) és az – azóta függetlenedett – iranisztika szak megszervezésére is, és emellett létrehozta – s haláláig szerkesztette – az itthoni modern nyelvészeti kutatások egyik legfontosabb fórumát, az *Általános Nyelvészeti Tanulmányokat* (1963). Programadó tanulmányok sorában mutatta be az „új” nyelvtudományt (és kialakulását), és annak szükségességét, hogy a magyar kutatás e téren is felzárkózzon a nemzetközi kutatáshoz.¹⁹ Arról már nem ő tehet, hogy a magyarországi általános/elméleti nyelvészet helyzete, vagyis társadalmi

és tudományos beágyazottsága 1969-es értékelése²⁰ óta sajnos nem sokat javult²¹ (nyelvészeti szakmai örökségét az ELTE 1990-ben életre hívott és általa is melegen támogatott – találó elnevezésű – elméleti nyelvészet szakja őrzi). Mint említettem, szorgalmazta a marxista nyelvtudomány kialakítását is, de ennek érdekében maga nem sokat tett: ez irányú tételessége talán nem független attól, hogy amikor említett marrista tanulmánya megjelent, néhány nap múlva (!) Sztálin végzett a marrizmussal, és Telegdi önkritikára kényszerült, ami második említett politikai dolgozatához vezetett: ez ráébreszthette, mennyire veszélyes ideológiát vinni a tudományba. Akár közrejátszott benne egyéni tapasztalata, akár nem, 1968-ban egyértelműen leszögezte, hogy a marxizmus „közvetlenül, mechanikusan” nem alkalmazható a nyelvtudományban.

Az 1970-es években kezdődik Telegdi pályájának harmadik szakasza, amelyben elsősorban a nyelvészet történetét és a „nyelvi jelet” kutatta²² (ez utóbbiról írta szász akadémiai székfoglalóját is²³). A majd minden általános nyelvészeti tanulmányában megjelenő Saussure-ön és az utolsó munkáiban kutatott magyar nyelvtanítás történetén²⁴ túl elsősorban a XIX. század német gondolkodói, Jacob Grimm²⁵ és Wilhelm von Humboldt foglalkoztatták:²⁶ Humboldt az oktatói tevékenységében is kiemelt helyet kapott, munkásságának több tanulmányt is szentelt (ő írta a magyar Humboldt-kiadás utószavát is, II. 405–436. old.).

Noha Telegdi munkássága jól felosztható több korzakra, kutatásának fő irányai szervesen összefüggtek, és oktatói munkájával együtt egyértelműen mutatták, hogy ő nem „pusztán” iranista nyelvész vagy nyelvész iranista volt (mint mondjuk a pályatárs Harmatta János), hanem iranista és nyelvész. Telegdi az ideális nyelvészt testesítette meg: naprakész elméleti és filológiai tájékozottságát bőven kamatoztatta az általa igen jól ismert nyelveken: vagyis nem öncélúan, kizárólag az elmélet kedvéért nyelvészkedett, és csak azokhoz a nyelvekhez szólt hozzá, csak azokra hivatkozott érveléseiben, amelyekhez értett is. Ennek természetesen előfeltétele volt a klasszikus műveltség és a széles körű nyelvtudás. Amint pályája elején (1931-ben) egy levelében írta: „ami felkészültségemet illeti, különösebb nehézség nélkül olvasok, a klasszikus nyelvektől és a hébertől eltekintve, arabul, szírul, etiopul és perzsaúl” (I. köt. XI. old., illetve II. köt. X. old.). Éppen ehhez mérten meglepő, hogy munkássága bizonyos értelemben mégis egyoldalú maradt: széles körű tájékozottságához és szakmai tudásához képest ugyanis meglepően kevés kritikát írt (összesen kilencet), igaz, azok kitűntek alaposágukkal. Három érdemes kiemelni közülük, amelyek jól jelzik, hogy Telegdi csak azt kérte számon másokon, amit önmagától is megkövetelt: a források, a módszertan és a szakirodalom naprakész ismeretét. Egyikük tudománytörténeti szempontból sem érdektelen: magyari elenyésző számban születtek eddig hettitológiai

munkák, s jelentős részük nem is ütötte meg a kellő mércét. Ilyen igénytelenebb munka volt Cseperti Péter füzetkéje is,²⁷ melyet Telegdi jogosan részesített lesújtó bírálatban.²⁸ Egy másik recenzió egy sikerületlen általános nyelvészeti tankönyvről szól,²⁹ míg a harmadik kiemelkedő kritika egy Saussure-ról szóló gondatlan munkát elemez.³⁰

A kritikai tevékenység mellett még egy elem hiányolható munkásságából, mégpedig az ismeretterjesztés. Ha a Saussure munkásságát, a modern nyelvészeti kutatásokat és a nyelvtudomány történetét a szakmai közönségnek bemutató munkáit nem számítjuk ide, nagyjából két ilyen dolgozatot írt: a „nyelvi jel” és az általános nyelvészet nem kifejezetten hálás téma ugyan ismeretterjesztésre, de a klasszikus perzsa irodalom értőjeként tág tere nyílhatott volna erre.³¹ Az ilyen dolgozatok elmaradása különösen fájó ma, amikor a modern Iránnal kapcsolatos téveszmékkel naponta szembesülünk. Nyelvészeti téren azonban tanítványai pótolták e hiányosságokat, gondolok itt elsősorban a Telegdi által is támogatott és nagyrészt tanítványai által írt munkára, mely a nyelvészet alapkérdéseinek ismeretterjesztő megfogalmazását tűzte ki célul,³² valamint Nádasdy Ádám munkásságának idevágó részeire.

A válogatott vagy összegyűjtött munkák kiadása nehéz műfaj. A tudomány fejlődésével a kutatói pá-

20 ■ Megjegyzések általános nyelvészetünk helyzetéről. *Nyelvtudományi Közlemények*, 71 (1969) 227–241. old. = II. köt. 250–266. old., kül. 262–265. old.

21 ■ Még akkor sem, ha e tekintetben olvasható túlon túl optimista értékelés is, mint pl. Kálmán László: Bevezetés. In: uő. (szerk.): *KB 120. A titkos kötet. Nyelvészeti tanulmányok Bánréti Zoltán és Komlósy András tiszteletére*. MTA Nyelvtudományi Intézet – Tinta, Bp., 2006. 8–11. old.

22 ■ Utóbbihoz lásd A nyilatkozat mint indicium. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, 11 (1976) 279–287. old. = II. köt. 339–349. old.; A 'nyelvi jel' fogalmának megjelenéséről és a sztoikusok nyelvészetéről. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, 13 (1981) 163–194. old. = II. köt. 367–404. old. (németül: Zur Herausbildung des Begriffs 'sprachliches Zeichen' und zur stoischen Sprachlehre. *Acta Linguistica*, 26 [1976] 267–305. old. = I. köt. 474–517. old.; egy részlete: Zur Bedeutungsentwicklung von ΣΗΜΑ, ΣΗΜΕΙΟΝ, ΣΗΜΑΙΝΕΙΝ. *Acta Antiqua*, 25 [1977] 377–382. old. = I. köt. 527–533. old.; átdolgozva: On the Formation of the Concept of 'Linguistic Sign' and on Stoic Language Doctrine. In: Kiefer Ferenc [szerk.]: *Hungarian General Linguistics*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia, 1982. 537–588. old. = I. köt. 582–614. old.).

23 ■ Ein Beitrag zur Lehre vom sprachlichen Zeichen. *Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Phil-hist. Kl.* 122/3 (1981) = I. köt. 548–581. old.

24 ■ A magyar nyelvtanítás kezdetei és a héber grammatika. *MTA Judaisztikai Kutatócsoport Értesítő*, 3 (1990) (és későbbi utánnyomás) = II. köt. 437–450. old.; Ein früher Versuch, die ungarische Morphologie systematisch aufzubauen. *Nyelvtudományi Közlemények*, 95 (1996–1997) 13–22. old. (és korábbi lenyomat) = I. köt. 687–697. old.

25 ■ Lásd pl. A „történeti nyelvtan” kettős értelme. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, 5 (1967) 287–300. old. = II. köt. 233–349. old. (németül: Zur Geschichte der Sprachwissenschaft. „Historische Grammatik”. *Acta Linguistica*, 14 [1966] 225–237. old. = I. köt. 376–389. old.); Begründungen der historischen Grammatik: zur Geschichte der Sprachwissenschaft. In: *To Honor Roman Jakobson. Essays on the Occasion of his Seventieth Birthday*. Mouton, The Hague, 1967. 1996–2005. old. = I. köt. 413–424. old.; Ein Briefwechsel zwischen Wilhelm von Humboldt und Jacob Grimm. *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und*

lyának bizony számos terméke elavul, ez természetes, ezért a válogatás igen nagy felelősséggel jár (érdemes megjegyezni, az említett másik nagy magyar iranista, Harmatta János nem is járt szerencsével: a terjedelmes életművéből kiválogatott tanulmányok³³ semmilyen formában nem tükrözték maradandó eredményeit). Telegdi esetében viszont válogatásra gyakorlatilag nem volt szükség. Dolgozataira ma mind a kutatásban, mind az oktatásban hivatkozunk, így összegyűjtött munkáinak kiadása (s ezáltal könnyen hozzáférhetővé tétele) nem csupán tisztelgés a kutatói nagyság előtt, hanem valóságos igényt elégít ki, amiért köszönet jár a szerkesztőnek és a kiadóknak. □

Kommunikationsforschung 38 (1985) 559–563. old. = I. köt. 615–621. old.

26 ■ Lásd pl. Nyelvelmélet és nyelvtipológia humboldti egysége. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, 7 (1970) 229–237. old. = II. köt. 267–277. old. (németül: Humboldt als Begründer der Sprachtypologie. In: Dezső László – Hajdú Péter [szerk.]: *Theoretical Problems of Typology and the Northern Eurasian Languages*. Akadémiai, Bp., 1970. 25–34. old. = I. köt. 425–436. old.); Ein Beitrag zur Kenntnis von Humboldts Linguistik: Das Problem einer Entwicklung der Grammatik. *Acta Linguistica*, 37 (1987) 3–30. old. = I. köt. 627–654. old.; Historisch allgemeine Sprachkunde und philosophisch allgemeine Grammatik: ein Beitrag zu Wilhelm Humboldts Sprachwissenschaft. *Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften der DDR*, 15 (1987) 75–84. old. = I. köt. 655–666. old.; [Wilhelm von Humboldt: *Über die Sprache. Ausgewählte Schriften*.]. *Kodikas*, 10 (1987) 153–162. old. = I. köt. 667–678. old.; Humboldt über Persisch und Sprachvergleichung. In: D. Amin (szerk.): *Iranica varia. Papers in honor of professor Ehsan Yarshater*. Acta Iranica 30. Brill, Leiden, 1990. 248–255. old. = I. köt. 679–686. old.

27 ■ *Az ókori egyiptomiak és a hetiták történeti kapcsolatai különös tekintettel a „tel-el amarnai” levelekre*. Grafika Nyomdavállalat, Újpest, é. n.

28 ■ *Egyetemes Philologiai Közöny*, 61 (1938) 108–110. old. = II. köt. 64–66. old.

29 ■ [Deme László: *Az általános nyelvészet alapjai*.] *Nyelvtudományi Közlemények*, 74 (1972) 439–453. old. = II. köt. 289–313. old.

30 ■ [Eberhard Hildebrandt: *Versuch einer kritischen Analyse des Cours de linguistique générale von Ferdinand de Saussure*.] *Historiographia Linguistica*, 3 (1976) 108–118. old. = I. köt. 518–533. old.

31 ■ Az egyik dolgozat épp ilyen: Szaadi és a Gulisztán. *Világ-irodalmi Figyelő*, 5 (1959) 308–316. old. = II. köt. 120–130. old., a másik: A sémi írás útja a Földközi-tengertől a Csendes-óceánig. *i. m.*

32 ■ Legújabb kiadása Kenesei István (szerk.): *A nyelv és a nyelvek*. Akadémiai, Bp., 2004⁵.

33 ■ *Selected Writings*. Szerk. Havas László – Tegye Imre. Kosuth, Debrecen, 2002.

**már kapható a jobb
hírlapboltokban**

lettre

tavaszi száma

benne

KAI

Kovács András-Frencsot Tamás Zsuzsa beüffiget

A KÖZÉP-EURÓPAI VÁROS:

Karl Schlögl: Európa szegényesaport
Kovács György: Ick egy város
Dávid László: Lilom (jegyzetjel)
Jozsef Budzsgy: Valencia városa
Zoltán Gábor: Lehet: venni (jegyzetjel)
Drago Jančar: Attila-Rövidvár
Claudio Magris: A Viki: Után: Kétfélek: Kétfélek: Kétfélek
Hans Reinhardt: Ez a koca megy: Kétfélek?

Esszé-pályázat

Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor: Ami várossal
Tamás Ötös: Szegényesaport
Jan Štěrba és Sylva Poláková: Párizs
Martin Vachynský és Radoslav Tobiš
egy szlovák költészet
Kamil Kruszczoł: egy lengyel költészet - városok
Mária Lipnická: Varosok
N. Kovács Tímea: Párizs: Utánvárosok
Halmi Tamás: Kétfélek
Sergij Dóna és Eber Márk: Párizs: Kétfélek
Kétfélek: Kétfélek és Kétfélek: Kétfélek
Fáyó László és Tófalvy Tamás
A Közép-európai városok

EURÓPAI ELSŐKÖNYVESEK

Mark Collins és Gemma Franco: Carlevaro: Kétfélek
Carmen Jiménez: spanyol, Jacinto Lucas: Párizs: portugál
Thomas von Steinaecker: német
Angejka Petrović: szlovák, Goran Vignović: szlovák
Vlado Šušić: horvát, Henriette E. Mosler: dán
Aneta-Maria Măru: finn, Peter Helme: finn
Alja Vilijam: orosz, Paulina Bukowska: lengyel
Jozsef Tokány: csehi, Gyda Bivi: dán
Filip Florjan: román, Nadia Moghila: bolgár
Dunajcsik Máttyás: magyar: Kétfélek: Kétfélek

Lettre: az e-kegy: Szilágyi Miklós: Kétfélek
bemutatója: László Ester

A Lettre kapható a jobb hírlap- és könyvesboltokban.
Megrendelési cím: Budapest, Könyvesboltok: 1000-és
a hírlap: Kétfélek: 7521 Pécs, Munkácsy u. 309.
Tel: 752114-782 Fax: 752152-047
a honlapon: www.winter.com, e-mailen: lettre@cl.hu

Tavaszi Lettre-napok

2008. május 21-én, szerdán 4-ór az Irók Boltjában
Dávid László, Dunajcsik Máttyás és Vörös István